

Содель О. С.,
аспірант кафедри англійської філології
Київського національного лінгвістичного університету

ІНКОНГРУЕНТНІСТЬ ЯК КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В АНГЛОМОВНИХ АНЕКДОТАХ І ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено вивченню інконгруентності як когнітивного механізму створення комічного в англійських анекдотах і дослідженню її окремих типів. Визначено особливості реалізації в англійських анекдотах онтологічної, логіко-поняттєвої та валоративної інконгруентності, які відображають види норм, що порушено в процесі творення комічного в анекдоті.

Ключові слова: комічне, анекдот, інконгруентність, порушення норм, когнітивний механізм.

Постановка проблеми. Дослідження інконгруентності як когнітивного механізму створення комічного сприяє актуалізації таких прийомів і засобів на лінгвоситуативному та лінгвальному рівнях, основою яких є порушення норми. На відхиленні від норми в гумористичних текстах ґрунтується вся експресія та емоційність анекдоту, що й дає їм можливість виконувати функцію впливу. Тому вивчення комічного, втіленого в англійських анекдотах, з лінгвістичної точки зору вимагає визначення сутності інконгруентності та її виду в кожному конкретному випадку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однак на сучасному етапі, незважаючи на наявність досить численних робіт, присвячених вивченню інконгруентності або окремих її аспектів (І.А. Гоголь [3], Дж.Т. Као [15], С.А. Крамер [17], О.Л. Мороз [5], О.Я. Палкевич [7], Ю.О. Савіна [9; 10], В.О. Самохін [11; 12; 13]), досі не існує єдиної думки щодо визначення поняття інконгруентності та її типів.

Метою статті є вивчення інконгруентності як когнітивного механізму створення комічного в англійських анекдотах.

Виклад основного матеріалу. Інконгруентність, або невідповідність, за твердженням К. Варрена та А.П. МакГрава, має чотири основних значення та розглядається як: а) щось несподіване (тобто сюрприз); б) певний контраст між поняттями або ідеями, які зазвичай не розглядаються разом (тобто зіставлення); в) щось, що відрізняється від того, що звичайно відбувається (тобто щось нетипове); і г) щось, що відходить від уявлень про те, якими мають бути речі (тобто порушення) [19, с. 1]. Дж.Т. Као, Р. Леві та Н.Д. Гудмен визначають інконгруентність як сприйняття ситуації з різних позицій і висновок про те, що ці тлумачення несумісні, як результат такого сприйняття [15, с. 728].

Подібним чином розглядають інконгруентність і слов'янські мовознавці. С.М. Бассай, зокрема, визначає її як «алогізм, порушення, відхилення від норми, невідповідність, суперечність» [1, с. 14], додаючи, що «когнітивний механізм породження комічного смислу припускає не стільки опозицію двох різних скриптів [сценаріїв], скільки їх проєкцію один на одного» [1, с. 14]. Представники когнітивного підходу, зокрема О.Я. Палкевич, розглядають інконгруентність як результат концептуального блендингу декількох ментальних просторів, що порушує очікування адресата та підлягає інтерпретації [7, с. 95].

У дослідженні дотримуємося визначення інконгруентності, запропонованого О.О. Сідак, відповідно до якого інконгруентність – це будь-який вид «невідповідності норми» [14, с. 9], а «комічний ефект [...] є результатом реакції інтерпретатора на неочікувану невідповідність комунікативної ситуації, включно з референтною ситуацією, відображеною висловленням [...], усталеним нормам» – позалінгвальним та / або лінгвальним [14, с. 9].

Інконгруентність як когнітивний механізм комічного створюється за допомогою прийомів і засобів лінгвоситуативного та лінгвального рівнів, в основі яких – порушення норм [11, с. 108]. Порушення норм у гуморі є нормою: пресупозиція, що перебуває в основі жарти, не реалізується, створюється когнітивний дисбаланс – інконгруентність, що веде до комічного ефекту, зумовленого ошуканим очікуванням, який є результатом помилкової посилки адресата, досить далекої від прогнозованої [13, с. 23].

Інконгруентність як маркер «ошуканого очікування» типологізується відповідно до норм, які було порушено, на онтологічну, логіко-поняттєву та валоративну інконгруентність, сутність яких розглянуто нижче. Зокрема, онтологічні норми характеризують устрій світу й об'єднані однією ознакою – стереотипізованим ставленням людини до очікуваного об'єкта, що свідчить про нормальний розвиток ситуації [11, с. 112]. Отож онтологічні норми тісно пов'язані з поняттям про стереотип як засіб осмислення та категоризації людиною навколишньої дійсності.

Стереотип має об'єктивну природу та є невід'ємною властивістю психіки людини узагальнювати, його виникнення пов'язане з тим, що постійною тенденцією мислення є утворення спрощених образів абстрактної дійсності. Стереотип виконує функцію оперативної побудови образу, що дає змогу адекватно відреагувати на ситуацію навіть людині, яка не володіє багатим соціальним досвідом і не здатна самостійно правильно інтерпретувати складний соціальний об'єкт [8, с. 23].

Як стає очевидним, стереотипізація постає важливим засобом пізнання світу людиною; саме стереотипізація навколишнього світу дає можливість людині засвоювати норми життя, а порушення стереотипів призводить до когнітивного дисонансу, вирішення якого є сміхова реакція, за таких умов порушення очікування про звичні події або / та характеристики об'єктів може викликати широкий діапазон сміхової реакції від жартівливо-глузливого доброзичливого ставлення до негативно-уїдливого висміювання з метою заперечення його існування [5, с. 97]. Тому джерелом комічного на онтологічному рівні є інконгруентність між неймовірністю подій і таким типом свідомості, який сприймає незвичайне як повсякденний випадок (норму) [11, с. 19].

Порушення онтологічних норм, за В.О. Самохіною, створює комізм у жарті, в якому описуються нетипові, абсурдні,

нереальні або фантастичні об'єкти / події, що суперечать загальнолюдським або культурно специфічним уявленням про факти / закономірності реального буття, несумісні з нормальними, загальнолюдськими нормами [11, с. 113]. Комічне виникає з ефекту несподіваного зсуву, відсторонення звичної й обов'язково знайомої, але значущої для людини картини світобудови. Цей рівень асоціюється з неадекватним поданням фактів реальної дійсності, жарти створюються аномальними конструкціями, серед яких – спотворення об'єктивної дійсності, реального світу, його субстанцій. Це світ абсурду, неправдоподібних припущень, уписаних у правильний загалом хід подій. Обов'язкова умова комічного – виникнення «подвійного світу», тобто на фоні нормального, очікуваного, стереотипного світу виникає інший, зі зміщеними орієнтирами [12, с. 171–172]. Наприклад, у контексті – *A mother mouse was taking her children for a walk when a large cat jumped at them. The mother mouse shouted, “Bow-wow!” and the cat ran away. The mother mouse turned to her children and said, “See, I told you it’s good to learn a second language”* [16, с. 44] – джерелом онтологічної інконгруентності постає наділення миші здатністю мислити, як людина, та використовувати мови інших тварин, що, врешті-решт, злякало kota, а це, у свою чергу, – також порушення онтологічних норм, оскільки кіт є хижаком, що повне на мишей, а тому він не може злякатися миші.

Порушення онтологічної норми особливо відображається в жарті шляхом залучення персонажів, істот, явищ, які перебувають за межами розуміння, що насправді існують не в реальності, а лише у фантазіях, міфах, уявленнях. Створюється ефект подвоєння та перекручення реальності, створення ілюзії. Тому, як зазначає В.О. Самохіна, існує велика кількість жартів про НЛО, прибульців, неземні цивілізації, про дослідження космосу та космічних феноменів, про монстрів і казкових героїв [11, с. 114–119], наприклад, в анекдоті – *Two aliens are flying near earth. The first one says, “The dominant life form here have developed satellite based nuclear weapons.” The second one says, “Are they an emerging intelligence?” The first one says, “I don’t think so, they have it aimed at themselves”* [18] – порушення онтологічних норм представлене через створення нереальної ситуації, коли прибульці постають реальними персонажами, які рутинно літають у космосі та, пролітаючи повз Землю, обговорюють сутність землян. Окрім того, онтологічні норми порушено у випадку із застосуванням ядерної зброї – люди використовують її не для захисту від потенційного зовнішнього ворога, а для війни між собою, тому прибульці навіть не можуть їх назвати «інтелектом, що виникає», у такий спосіб приривнюючи людей до нижчих форм існування життя.

Порушення логіко-поняттєвих норм, у свою чергу, передбачає «усвідомлення адресатом порушення логіки мислення» [11, с. 119]. Термін «логіка» є багатозначним. Він уживається для позначення закономірностей природи та суспільства, наприклад, у виразах «логіка фактів», «логіка речей», «логіка політичної боротьби» тощо, і це – об'єктивна логіка. В іншому значенні терміном «логіка» позначають закономірності мислення – його послідовність, несуперечність, обґрунтованість, що розуміється як суб'єктивна логіка, логіка мислення, наприклад «логічне міркування», «сувора логіка доказів» тощо [4, с. 6].

Порушення логіко-поняттєвих норм зумовлено навмисним спотворенням прийнятих у суспільстві правил, традицій, уявлень і понять. Порушення когнітивних норм містить, насамперед, інтерпретаційний компонент, тобто усвідомлення адресатом порушення логіки мислення [9, с. 45]. Алогічність, як

правило, є в рамках ситуації, якій не вистачає здорового глузду або раціонального мислення. Логічне тісно пов'язане з поняттям «правильне». У свою чергу, порушення логіко-поняттєвих норм у гумористичному творі означає створення та обігрування таких ситуацій, які є за межею здорового розуміння та сенсу, за межею логіки. Сама ситуація або вихід із неї можуть бути нелогічними або абсурдними [11, с. 119]. Наприклад, в анекдоті – *“You’ve been counting calories for months now and you haven’t lost any weight.” “Yes, but my arithmetic is much better”* [16, с. 20] – порушення логіко-поняттєвих норм спостерігається в тому, як співрозмовники розуміють мету підрахування калорій в їжі. Якщо перший співрозмовник керується загальнолюдською логікою та принципом, що рахувати калорії в їжі потрібно для того, щоб отримувати достатню, але не надлишкову енергію від їжі, то другий співрозмовник, змирившись із тим, що цей спосіб не допомагає йому схуднути, говорить, що така процедура лише допомогла йому навчитися краще рахувати, у чому й виражається логіко-поняттєва інконгруентність наведеного жарту, коли істинний і логічний наслідок дії замінюється нелогічним.

Тож основою для виникнення інконгруентності, сутність якої полягає в порушенні логіки та раціонального розуміння, найчастіше постає те, що суперечить законам логіки, співвідношення різнорідних предметів і понять у рамках тієї самої понятійної сфери. Різноплановість предметів і явищ актуалізується шляхом виявлення потенційно можливих, але досить парадоксальних зв'язків між ними, яким вони насправді не властиві [9, с. 49].

Інконгруентність створюється за допомогою мовленнєвих прийомів зевгми, каламбуру, парадоксу, паралогічного висновку, оксиморону, які провокують інконгруентність: відбувається з'єднання двох контрастних за значенням слів (завичай таких, що містять антонімічні семи, які розкривають суперечність описуваного), речень або ситуацій [12, с. 172]. Поява алогічних зв'язків сприяє не лише появі комічного сприйняття таких об'єктів, а й сприяє формуванню інших видів комічного (сарказму, іронії), оскільки на перший план у контексті, який породжує сміх, виставляється контраст між сутністю людини та її претензіями, а також між сутністю речі та її невиправданим призначенням [9, с. 49].

Третім типом інконгруентності як основи створення комічного є валоративна інконгруентність. Сукупність ціннісних орієнтирів певної культури являє собою систему, в якій можуть бути встановлені домінуючі та периферійні характеристики [2, с. 117]. У філософській науці цінності (валоративи) розуміються як «специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що виявляють їхнє позитивне або негативне значення для людини й суспільства» [6, с. 534]. Валоративну картину світу, відповідно, Д.М. Боголепова трактує як лінгвокультурний когнітивний конструкт, що інкорпорує сукупність валоративів [2, с. 118], у такий спосіб демонструючи, що кожна культура має свою визначальну сукупність основних цінностей.

Порушення валоративних норм ґрунтується на аномаліях, які спотворюють прототипічний світ цінностей [12, с. 172], а тому об'єкт осміяння піддається нищівній критиці, характеризується негативним ставленням до об'єкта іронізування, містить негативне висміювання з метою заперечення його права на існування. Саме тому дія механізму валоративної інконгруентності є когнітивним підґрунтям реалізації іронічно-сатиричної або сатиричної тональності [5, с. 96]. Порушення валоративних норм можна умовно поділити на чотири групи [3, с. 145; 11, с. 128]: 1) сімейні цінності;

2) моральні цінності; 3) духовні цінності; 4) естетичні цінності. Комічний ефект, який заснований на механізмі валоративної інконгруентності, викликається зіткненням експліцитно вираженого позитивного та імпліцитно сформованого негативного підґрунтя ситуації, в основі якого полягає недотримання загальноприйнятих і традиційних моральних настанов [10, с. 174]. Прикладом реалізації валоративної інконгруентності може слугувати анекдот: Patient: *Doctor! People keep ignoring me.* Doctor: *Next please* [19, с. 4], у якому порушення валоративних норм спостерігається на основі уявлень людини про роботу лікаря, який повинен бути чуйним до пацієнта та вміти знаходити навіть те, чого сам пацієнт не бачить. В анекдоті ж лікар, як і інші люди, просто ігнорує пацієнта, що не відповідає системі цінностей у суспільстві.

Висновки. Джерелом комічного в англійських анекдотах постає інконгруентність, яка розуміється як будь-який вид невідповідності нормі, до того ж вона створює комічний ефект, що є результатом реакції інтерпретатора на неочікувану невідповідність комунікативної ситуації, включно з референтною ситуацією, відображеною висловленням, усталеним нормам. Існує три основні типи інконгруентності, що постає основою створення комічного в анекдотах: онтологічна, логіко-поняттєва та валоративна. Онтологічна інконгруентність є порушенням уявлень людини про форми буття, порушенням усталених стереотипів людини про те, як відбуваються процеси навколо неї. Це поміщення нетипових персонажів (прибульців, казкових персонажів тощо) у типові життєві ситуації або ж видавання абсолютно неможливої ситуації за нормальну. Сутність логіко-поняттєвої інконгруентності як механізму творення комічного полягає в порушенні логічності міркування, у поєднанні в одному плані різнопланових понять і появи алогічних зв'язків між ними. Використання анекдотів із таким різновидом інконгруентності обов'язково передбачає етап їх інтерпретації та пошук нелогічних моментів, що й постає причиною сміхової реакції в адресата повідомлення. Валоративна інконгруентність, у свою чергу, являє собою порушення ціннісних норм суспільства (сімейних, моральних, духовних або естетичних) з метою створення комічного ефекту. Створення комічного на основі валоративної інконгруентності базується на загальнолюдських критеріях оцінки «добре» – «погано» та передбачає оцінку адресатом ситуації, вербалізовану у висловлюванні, та розуміння її невідповідності нормам, закладеним у суспільстві.

Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення крос-культурної інконгруентності, причиною якої є різниця у сприйнятті тих самих явищ навколишньої дійсності представниками різних культур, та яка породжується конструктивною чи деструктивною взаємодією між різними картинами світу носіїв різних мов і виступає чинником асиметрії під час перекладу англійських анекдотів українською мовою.

Література:

- Бассай С.М. Когнітивні механізми у німецькомовному побутовому анекдоті. Наукові записки. Серія «Філологічна». 2013. № 33. С. 13–16.
- Боголепова Д.Н. Валоративная картина мира в американских песенных текстах Beyonce, Rihanna. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. № 1–1. С. 117–119.
- Гоголь И.А., Лебедева О.А. Юмор в педагогической деятельности. Проблемы инженерно-педагогической освіти. 2014. № 44. С. 142–147.
- Кириллов В.И., Старченко А.А. Логика: учебник для юридических вузов / Под ред. проф. В.И. Кириллова. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. 240 с.
- Мороз О.Л. Инконгруентність як когнітивний механізм реалізації комічної тональності. Нова філологія. 2014. № 67. С. 94–98.
- Новейший философский словарь / сост. и гл. н. ред. А.А. Грицанов. 3-е изд., испр. Минск: Книжный Дом, 2003. 1280 с.
- Палкевич О.Я. Неконгруэнтность как когнитивный механизм комического (на материале российских телевизионных скетчей). Вестник Северного (арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. 2015. № 5. С. 95–102.
- Полев Д.М. Эталон, прототип и стереотип как механизмы восприятия человека человеком. Вестник ЮУрГУ. 2009. № 18. С. 19–25.
- Савина Ю.А. Нарушение логико-понятийных норм как когнитивный механизм создания комического эффекта (на материале произведений О. Генри и Джером К. Джерома). Lingua mobilis. 2014. № 1 (47). С. 44–49.
- Савина Ю.О. Валоративна інконгруентність як механізм створення комізму (на матеріалі творів Джером К. Джерома і О. Генрі). Наукові записки. 2014. № 128. С. 173–176.
- Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти: дисертація. Київ, 2010. 519 с.
- Самохіна В.О. Гумористична комунікація як компонент ігрової діяльності // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2014. № 8. Т. 1. С. 170–174.
- Самохіна В.О. Функціонально-комунікативний простір англійського жарту. Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. 2011. № 56. С. 23–27.
- Сідак О.О. Роль комічного ефекту в реалізації конфронтаційної стратегії англійської політичної образи: автореф. дис. Харків, 2013. 23 с.
- Kao J.T., Levy R., Goodman N.D. The Funny Thing About Incongruity: A Computational Model of Humor in Puns. URL: <http://idiom.ucsd.edu/~rlevy/papers/kao-levy-goodman-2013-cogsci.pdf> (дата звернення: 20.06.2018).
- Keller C. Awesome Jokes. New York: Sterling Publishers, 1997. 96 p.
- Kramer C.A. Incongruity and Seriousness. Florida Philosophical Review. 2015. Vol. XV. Issue 1. P. 1–18.
- Reddit Jokes. URL: <https://www.reddit.com/r/Jokes/> (дата звернення: 25.03.2018).
- Warren C., McGraw A.P. Differentiating What Is Humorous From What Is Not. Journal of Personality and Social Psychology. 2015. Vol. 10. P. 1–24.
- Wiseman R. 1001 Jokes. URL: <https://richardwiseman.files.wordpress.com/2011/09/jokes1.pdf> (дата звернення: 25.03.2018).

Содель О. С. Инконгруэнтность как когнитивный механизм создания комического в англоязычных анекдотах

Аннотация. Статья посвящена изучению инконгруэнтности как когнитивного механизма создания комического в англоязычных анекдотах и исследованию ее отдельных типов. Определены особенности реализации в англоязычных анекдотах онтологической, логико-понятийной и валоративной инконгруэнтности, отражающие виды норм, нарушенных в процессе создания комического в анекдоте.

Ключевые слова: комическое, анекдот, инконгруэнтность, нарушение норм, когнитивный механизм.

Sodel O. Incongruence as a cognitive mechanism for creating comic in English anecdotes

Summary. The article has been devoted to the study of incongruence as a cognitive mechanism of creating comic in English anecdotes and determining its individual types. The specifics of realizing ontological, logical and conceptual, and valorative incongruence in English anecdotes reflecting the types of norms violated in the process of creating comic in an anecdote was revealed.

Key words: comic, anecdote, incongruence, violation of norms, cognitive mechanism.